

լարին փառաւ. 52, յաւանն Վրժնունին Սեր. 93, Ստող. 116. Ի բերգն Պաղեն Ստող. 177. Ի բարձր լեռան Ստաին Ազաթ. 576. Ի լեռան Վարադ-իոր. 802, Վերծ. 254. Ի լերինն Վարադ Վերծ. 50. Ի վանքն Գեաթիկ կիր. 85 (խօս սեռ.՝ վանինն Գեաթիկ կիր. 81):

Տեղոյ անունները կը բաժնուին պղղելո՞ւ՝ այսինքն այնպիսեաց՝ որ այլ եւս չեն կրնար մասերու բաժնուիլ, օձնոյնն՝ այսինքն այնպիսեաց՝ որոնց մէջ յայտնապէս մասնիկ չը կը տեսնուի, եւ քաղցրո՞ւ՝ այս ինքն այնպիսեաց՝ որ երկու անունէ կը բաղկանան՝ կամ իրարու հետ սեռականի աղբրու անհնարով եւ կամ և կցորականով իրարու հետ միացած ըլլալով։ Այս ամեն անունները, որչափ կըցած եմ մեկնել, հայ. այսորքնի կարգաւ յառաջ պիտի բերուին Զ. Հոծ-ի մէջ. այստեղ այսորքնի կարգաւ պիտի նշանակեմ՝ միայն այն մասնիկներն՝ որոնց մասնիկ ըլլալը կը ծանցուի, եւ բարդութեանց մէջ իբր երկրորդ կամ վերջին ան-գամ դարձածուած զոյգականնրը։ Այս մէն մի անուան հանդիպած տեսնո՞ւ նշանակութիւնն, որչափ որ կընայ իմացուիլ, տես Զ. Հոծ-ի մէջ։

ԱՅ-փոխ՝ անդ, անդառանք, գաշտ, կալուած, աւանդ. — Գողցոց ագարակ, Հովիւաց ագարակ, Սահլու ագարակ. Զառադարակ, Հմմտ. Նոր հայ. — Գրիգ՝ շինադարակ եւ Արուճադարկ անուններուն մէջ, որ Բասենայ գիւղերէն են ինձի՜ն. Նոր հայ. 90:

— Կիւն մասնիկ = պահ. akān (Հ. 94 - 95) — պարսկերէնէ փոխառեալ բառերու մէջ զ. օր. Ատրպատական = պահ. Āturpatākān, Պաղատական կողմնը Կորեն 31, Սիսական տես վերն էջ 97, Վասպուրական = պահ. Vāspuhrakān, բաց առի՞ն՝ կ'աւելցուի նաեւ հայ. հասարակ (Հ. 94) եւ յառաջի անուններուն ծայրը, ըլլան յառաջի անուններն անիք անուն (չ. օր. տունն Ստանական Սեր. 31), ըլլան տեղոյ անուն, ի մասնաւորի շատ դարձածուած կորեան եւ կաղանկանաւոյ լոյս, զ. օր. Արարատական գաւառ. Կաղանկ. 156, Արտաշական գաւառն Արծ. 79, Արշաթական գաւառն Կաղանկ. 78, Արցախական կողմն Կաղանկ. 162, Գարձմանական ձոր կոր. 31, Խերթական կողմնը գաշտ Վերծ. 264, Խորհրդական գաւառն կոր. 24, Կուրական գետն Կաղանկ. 76, Կուրական լեռան փառաւ. 194, գաւառն Ուսիական Կաղանկ. 70, Պաղանական տունն կոր. 19 — Պաղնատուն, Ուշտանական (կողմն) Սեր. 139, Սիւնական աշխարհ կոր. 24, Տարանական գաւառն կոր. 13, տուն Տանու-տեղական Սեր. 45, Տափթրական կամուրջն Վգաթ. 40 (= Կամուրջն Տափթրայ փառաւ. 30, Տափթր կամուրջ փառաւ. 172), Տրտական գետն Կաղանկ. 163. Եւստի նաեւ Աժդանական գաղանկ Նախճատեանի մօտ խոր. 57. Արուսական. Աշխական. Բիւրական. Գիւնական. Գիւսական գիւղ Կաղանկ. 49, Գուկական. Դիւսական գիւղ Տրտու գետնի վրայ Կաղանկ. 103. Կովական. Մուսական. Նոր-շրջական (?). Շաւարջական. Ողական. Ուսական. Ուսեական. Տերունական. փառական. Օշական ր. Աշական:

— Կէ՛ն «աւք, ծակ, խռոշ, աղբւր» — Գե-տակն կամ Գետական ? Աղբերական ? Ինձակ-նեան. Լուսկունք Օրբիւ. 2, 267 կամ Լուսկունք (Ալեշան Սիսական 255) ? Հարանդայ մէջ, Վերին (անտաղի) բառին մերձաւոր նշանակութիւնը «լուսն ակունք» իմաստով՝ չի յարմարի տեղոյ անունն:

ալբե-ր, ալբե-ր. — Արծաթաղբեր, Բաղ-մաղբեր, Գողցոց աղբեր, Եօթնաղբեր, Խաղ-աղբեր, Կախանաղբեր, Կարմիր աղբեր, Կա-քառուց աղբեր, Հաքեաց աղբեր, Վառամաղբեր, Վարձախաղ աղբեր:

— Կլէ (ալ, ակէ եւս բառէն. ? Հ. 94. 414). — Գարնաղեմ թիւ 1 գաւառ, Մանանաղե թիւ 5, Մարգաղե = Մարդոյ աղի թիւ 32, Հմմտ. Աղի, Աղեփա (Աղւոյտփա), Աղբուր:

այր «անձաւ, փայտք, ծերդո՞ւ» — Աւարայր, Բաղնայր, Բարս այրք, Իշայր, Հառամայր, Մանանայր (խօ՛ւ) Մանայար Ագաթ. 642, Ուրաթայրք՝ անպար «անհնակ՝ ամբողջ տեղ, ճգնաշուք, վանք. = պահ. anāpāl «անբնակ» Հ. 97. — Մափէլ անպառակ, Հմմտ. Անպառա Զ. Հոծ-ի մէջ. — անոց տեղ ցուցնող մասնիկ, զ. օր. աղ-քատանոց՝ աղքատ բառէն. — Կլմանոց ?

պարս «բնակեալ» Հ. 94. 94 = Նոր պարս-կեր. ābād «բնակեալ», շատ առիթական պարս-կական բաղադրանուններու մէջ (չ. օր. Astarābād, Firūzābād, Xurrāmābād եւլ. Barbier de Meynard Dictionnaire 32, 429, 206). — Ներսէհապատ, Պերդապատ, Վաղարշապատ. հմմտ. Սուրենապատ՝ Ատրպատականի մէջ:

— Կլի՛ն «պատառ, միջնորդ. — միակ մէկ անգամ Յովհ. Մամիկոնեայ լոյս 48 գործածուած՝ Մահառա ասի՛ն:

— Կոթի՛ն կամ -ոթին անձանոյժ ծագումով եւ նշանակութեամբ. — Բաղայտաին, (Բաղայտաինն, Բաղաթին) Գերնշուռ մէջ, Աճ. 11, 1861, ZGE. 4, 1869) (աշխարհացոյց ZAE, 11, 1861, ZGE. 4, 1869), Pakarijd (Guinet 1, 133), Գուկաթինն Սիթից մէջ, Լուսաթաթինն (քաղաք) Եփրատայ եւ Արա-ծանույ միացած տեղը խԱՍ. 30). Խաղաղ առի՛ն՝ Կարնոյ լոյս, Խախաթին՝ Գեղարքունեայ մէջ, 2իթաթին՝ Հաշունից մէջ, Միւսաթինն՝ Տայոց մէջ, Տիւրաթին՝ Բաղրանանդայ մէջ, Արշոյ առի՛ն (Աշաւ գիւղ) Շիրակայ մէջ (Ալեշան Միւսե Միւսե հ. 41), Սերեթի 77 2իթաթինն-ին տեղ Ատղ. 86 կը գնէ Կլմոթին = Kitharičyan Պրկիպոսի լոյս 3, 251 de aedif. Այս կարգէն՝ յս. Astaraparičyan եւ Koukaričyan Պրկիպ. 3, 253 եւ 254 de aedif. — Կոթին վերջաւորեալ անուններն ի մասնաւորի գործածական են Բարձր եւ Գ. Հայոց մէջ. տես վերն էջ 127, 132, 134 — 141:

— Կոթան. = հին պարս. stāna «տեղ», Նոր պարս. -stān, երկրանուններու մէջ զ. օր. պահ. Taparastān, Hindustān, Xūzastān, Saka- stān, Sūrastān (Ասորիք) եւս. Horn, Np. Schrift- sprache էջ 191, Հ. 94. 241. — Հայաստան, Մար-

Ք Սեփե արքի հայերէնի մէջ -սարս ցոյնակերտ մասնիկը յառաջ կ'ստէ Կարտիկ. Gramm. էջ 198:

գառան թ. 86 գաւառ, յետոյ նաեւ Գողթնա-
տան Արծ. 300¹ հնազդէն թիւ 106 Գողթն
գաւառի տեղ: — Հմմտ. Առօրեատան Հ.Ք. 22,
Արուստան վերն էլ 180 ծան 2, Թուրքատան
կաղանկ. 147, Հնգկառան խԱՎ. 614, Պարսկա-
տան Սուլ-կալիստ. 101, 102:

— արւմտեց ցուցնող մասնիկ, հմմտ. վար-
ժարան «գլոց» (— տեղի վաճառչ): Վկայարան
«մատուռն մարտիրոսաց» (— տեղի վկայից) նոր
պարս. dānt? տես JF. 8, Anz. էլ 47. — Բա-
գարան (== հին պարս. *bagađana?):

արթի՝ արեւ? — Երկայնարամի, կաջաւարամի:
Հմմտ. կաւարաւ Արշան Սիտական 274?

— «Գիւրգաղաց, քաղաքագիւղ», — հին
պարս. āvahan «տան, գիւղ» (ասոր գիւմաց
հայերէնի մէջ «աւազան բլրակ» էր Հ.Ք. 112). —
Անուշաւան. Արշակունի. Բագարան կամ Բա-
գուն (== Գիւրգաւան կամ Բագնացաւան). Դոս-
տուն. Երեզնաւան. Ջարսհաւան. Թոռնաւան.
Կարճաւան, Կարճեւան. Կարճաւան եւն տես
էլ 222. Շիրակաւան. Վարդարաւան. Սմբատաւան:
— Խիւ? — Արմախի, հմմտ. Արշախի անձի
անունն?: Հաւանօրէն Արմախի ոչ-հայկական է,
տես Զ. Հատ.:

— ար, շատ սովորական մասնիկ, հմմտ.
Թագուար, մարաւար, միջուար, պարաւար,
լուաւար, երկնաւար եւն, — նաեւ Դաւանաւարդ-ի
մէջ, որ թիւ 33 գաւառն է?:

— ոչ շատ սովորական մասնիկ, հմմտ.
Աթենացիք Փաւստ. 33, Գործք Առաք. ԺԷ. 21,
Մծենացիք Փաւստ. 130, Գաղղիկացիք Գործք
Առաք. Գ. 23, քաղաքացի իւ. 39, բարցի ԵՂ. Գ.
22 եւն. — Անձեւացիք թիւ 83 գաւառ,
նախնաբ* բնակւոյց անունը, որ վերջնապաւստին
եւ գաւառն իջոյ իջող առհին պարկեցաւ:

Թա՛լ «չընպատկան տեղ, գաւիթ, փարախ,
ծիր, պարուակ», հմմտ. «բակ ունեւ շորը
շնովա», — պատեւ. — Արմդէնարակ, Արախա-
բակ, Գեղամարակ, Գետարակ (Գետարակք),
Գարարակ, Խոնթարակ, Խորասանարակ, Համա-
մարակք, Հոռարակք (Փգըր Սիւնեացի մէջ գաւառն
ըստ Արշանի Սիտական 503), Կարաբակ, Զա-
ւուրարակ (Զաւուրարակք), Սահակարակք, Վա-
ւէրակք, Վարդանարակք, Յիւրաբակ, ամենքն ալ՝
բացի Հոռարակքէն, Սիւնեացի Սովք գաւառին մէջ.
Ինչո՞ւ «Երախը, (գետա)խառնուիք, սկիւղ,
մաւառ», հմմտ. գաւառաբերան խոր. 74. —
Տուրուբերան տես վերն էլ 78-82? հմմտ.
Բերան Արշանի Սիտակ. 38 եւ Արբերանի (թիւ 79
գաւառ):

Թերք* «գլխիկ, ամրոց, ակաւն», Հ.Ք. 301.
— Աշենոց բերդ, Աթենոց (կամ Աթից) բերդ,
Անբերդ, Անդիսկաբերդ, Աշխարհաբերդ, Ասողա-
բերդ, Բաղաբերդ, Բալարաբերդ, Բողբերդ, Եղանոց
բերդ, Խարբերդ (?), Խոտոսարբերդ, Խոխանա-

բերդ, Կապոյտ բերդ, Կաջաւարբերդ — բերդն Կա-
ջաւաւ, Լայրարբերդ, Լրաշխարբերդ, Զագնէնոյ
բերդ, Մաննարբերդ, Մահանարբերդ, Նորբերդ
կամ Նոր բերդ, Որճարբերդ, Զարարբերդ, Պահա-
բերդ, Սեւեակ բերդից, Սմառայ բերդ, Սուխ-
մարբերդ, Վշնարբերդ, Յամարբերդ եւն: Այս
անուններէն շատերուն Սիւնեացի մէջ կը հանդի-
պինք, Արշան Սիտական 7 աբիշներ ալ կը յիշէ
նշոյ նահանգին մէջ, զորոնք Սիտականի ցանկին
մէջ էլ 533 եւ շար. նշանակում տեղերը կարելի
է տեսնել:

Բլուր* «լեռնակ», — Առաքելոց բլուր
Արշենոց մէջ Ինձիճ. ՀՀ. 64. Ասողաբերդ կամ
Առեղարբուր, Առեղն բլուր (Կաղանկ.), Արեւ
բլուր եւ Աւետեց բլուր (Զննք), Բլուր Գինոյ,
Կաղամանեաց բլուր, Մահալ բլուր, Լայրարբուր,
Վարաղբուր (ամենքն ալ Յովհ. Մամիկ.):

Բա՛լ «բոյն, օրը, ծախ», — Աղթարոյնք
Օրբել. 2, 262, Արշ. Սիտակ. 98, Արաւորդնք
Օրբել. 1, 111, Արշ. Սիտակ. 97 (Սիւնեացի մէջ)?
Բաւաւ. — Իշուց գաւառ (թ. 46), Ար-
աքայից գաւառ (թ. 50). — Եւտոյ նաեւ Ար-
ցախագաւառն կաղանկ. 107. հնազդէն «Արցախ
գաւառ», — կամ «գաւառն Արցախոյ չի տեղ»:

Բա՛լի «բակ (տան, տաճար), փարախ», —
Աշտուարակիթ, Կորաքակիթ:

Բա՛լ. — Աղարակու գետ, Ապարանից գետ,
Արաւագետ, Արտոյ գետ, Աւարագետք: Գինական
գետ, Դեղնանագետ, Խորթագետ, Խորուագետ,
Միջագետք, Յրադագետ (այս ամէն տեղերն ալ
Սիւնեացի մէջ): — Կարմիր գետ:

Բե՛րեւան. — Մագուց գերեզման (Յովհ. Մամիկ.):

Բե՛ւ, Բե՛ւ. — Արտից Գիւղ, Հացեկաց Գիւղ,
Նորագիւղ, Նոր Գիւղ. Բաշագիւղ: — Գիւղ Իշ-
խանաց տես Զ. Հատ. Իշխան անունն տակ:

Բլու՛ի «գլուխ, գագաթ, ծայր, սկիւղ,
վերջ», — Տլուր Գլուխ, Քարաքլուխ:

Բո՛ «ախոս, գիւղ», (խոր. 74). — Ախի-
գոնք, Գինա-գոնք, Կուտակագոնք, Մայրոյ
գոմ, Մական գոմ, Ըաղղոնք (կամ Ըաղղոնք եւն):

Բա՛լիք == Նոր պարս. dāst Հ.Ք. 134. —
Արշուա գաւառ, Առաւելագաւառ. գաւառ Պայկիկոյ
(Բր) Ղեւնդ 19:

Բա՛ւան. — Գուան Մօրաց (Յովհ. Մամիկ.),
Մայրաղաւոր կամ Մարտունո? Վայոց ձորոյ մէջ
Օրբել. 2, 261, Արշան 97:

Բա՛լիք == Բին պարս. diraxt «ծառ», Հ.Ք.
145. — Հացեկաց գրախա:

Բա՛լի կողմում ի՛նչ մասնիկէ (նուազա-
կան՝ գետակ, ծովակ եւն). — Ցանձեւակ:

Բա՛լ անական կողմոյ մասնիկ զ. օր. Քրիս-
տոսեան, այժման (այժմ- է). կը կցուի տեղոյ
անուններուն. — Այրարատեան գաւառն Փաւստ.
16, Փարք. 28, Կորին 20, 32, Աղաթ. 612 եւն,
Այրարատեան գաւառը Կաղանկ. 151. Ասարայ-
բեան գաւառն Արծ. 79. Սարարատեան լեռան
Փաւստ. 22 (== Սարարատ լեռան Փաւստ. 24),
Առիւսեան գաւառ. Կաղանկ. 141 եւն: Այսպէս
նաեւ գաւառաց անուններուն մէջ՝ Արեղեանք

¹ Եւն Թուրքատանէն կաղանկ. 151. տեղ՝
Սիւնեանէն:

² Հմմտեւ Խուր, Խուրց լուսերն անունոց մէջ լին
գործածելով:

Թ. 173, Արտաշինեան Թ. 99, Արտաշանեան Թ. 100, Գարեգինեան Թ. 172, Գարեթեան Թ. 102, Գաղղիկեան Թ. 103, Յազարեան Թ. 104, Ուստի՜ Արեղեանք = Արեղականք, նախ իբր անուն տոհմի՜ Արեղաղթք, յետոյ երկրին որոշում. Արտաշինեան = Արտաշինական (երկիր) եւն.։

Եկեղեցիք = ἐκκλησία Լ.Բ. 347. — Կարմիր եկեղեցի։

Եկեղեցի, Հմմտ. թղթնի թուղթ, իկեթնի եւն., գայլեթնի՜ գայլե եւն. — Եղջերուենիք, Թեղեհիք, Վարդեհիք, Բրտեհիք ? Օրբել. 1, 227, Ինճեմ. Լ.Գ. 277, Ալիշ. Սիսական 61.

Բառ "քաղաքամաս" (Փարպ. 13, Պոմ. Վրաց 20). — Աղաթաղք, Բարգաթաղք, Գեներեթաղք, Ինճի թաղք, Ծափաթաղք, Կարթաթաղք, Լաւաթաթաղք (տարբ. ընթերց.)՝ Լուրաթաթաղք, Դաթիթաղք, Դապաթաթաղք, Էրեթաթաթաղք, Քալաթաթաղք (Սիւնեաց մէջ գիւղք)։ Հմմտ. Գեթաթաթաղ Ալիշ. Սիսական. 220, "Կամրջաթաթաղ անդ ցանկ 539, Սալիթաղ անդ 351 եւ Գեծ, Փոքր եւ Միջին թաղ անդ 299:

Բառ "ձող, որուն վրայ հաւերք կը հանգչին" — Զուռաթ թառ։

Բառ "հողաբլուր, պատեւէ, ցանկ, շըլաւակ (նաւակ)" — Եղիցցաթառ։

Իկ նուազական մասնիկ, զ. օր. քաղաքիկ փաւաւ. 16, փոքրիկ (սեռ. փոքրիկան, յ.ք. սեռ. փոքրիկանց) Մատթ. Ժա. 11, Ժք. 6, Իե. 40, Մարկ. Ժե. 40, փոքրիկ մանգիկ փաւաւ. 28. — Ագարակիկ, Աղջիկիկ, Բերդիկ, Բերդիկեք (սեռ. Բերդիկաց), Բերդիկանք, Գետիկ, Գետիկիկ, Գոմիկ, Գրաթաթիկ, Կորաթիկիկ, Էրեթիկ, Կրաթաթիկ, Կաթաթաթիկ, Գանճիկիկ:

Իճ. — Արեան իճ, Լիճ.

Խաչ. — Աղբերխաչ, Աւետեաց Խաչ, Սահմանախաչ:

Ժակ "ծակ, ծերպ, սյր" — Բազմածակք, Գազմածակք, Ակե նստե. Զմիւնածակք (տարբ. ընթերց.)՝ Զմիւնածակք ?

Ժակ. — Տղկածով:

Խոտք "գազաթ, ծայր, վերջ" (Խոր. 177). — Արծիւակախոտք. Աքաղաղու կախոտք. Ցիրակախոտք. Հմմտ. Ծիրնիկախոտք լեռն Ալիշ. Մեծ Հայք § 78:

Խորք ? — Էրկակաթոր, Ուռակաթոր, Կարբիք Ալիշ. Սիսական. 255 (Սիւնեաց մէջ) ?

Խրտ = աւետա. kerata-, հին պրա. krita, պահ. kert "շինուած, Լ.Բ. 168 եւ շար. — Արկաղուկերա, Բաղկերա, Բակուրակերա, Գաղղուկերա, Գառաթակերա, Գրաթաթակերա (Գրաթաթակերա), Երեթաթակերա, Զարբիկերա (?), Ընջղակերա, Խոտրովակերա, Կաւակերա, Հաղաթակերա (Յաղաթակերա, Աղաթակերա), Հայկերա, Հնարակերա (Հունարակերա), Զիւնկերա, Զողկերա, Մանաւաղակերա (Մանաղկերա), Մանաւկերա, Մարաթակերա, Մարաթակերա, Մեծկերա (Մեծկերա), Մերթակերա, Մեծկերա, Նորակերա, Նիբիկերա, Էղիկերա, Էամրամակերա (Յայմամ. Ինճեմ. քով Լ.Գ. 180), Վաղարշակերա, Վառապակերա (Վառապակերա), Վարաղկերա, Վար-

գանակերա, Յաղաթակերա, Ցիրաթակերա, Ցիւռակերա (Ցիւռակերա եւն ?), Ցորակերա, Փաւաթակերա — Աղղի անուններուն մէջ -gerd զ. օր. Mazگرد (Գերսիմի մէջ JRGS. 38, 1868), Vazگرد (Cuiet 1, 133) եւն.։

Կն "կցորդ, կնոյ", "կցորդութիւն" — Գետակից, Գետակիցք, Թեղից կից (տարբ. ընթերց.)՝ Թողակից, Կից, Կիցք (ամէնքն ալ Սիւնեաց մէջ)։

Կն ? (բառ աւարդեան = "մեղիկ, կոթուն") — Կնիկաղկոթ, Բունակոթ, Մաւակոթ (?), Հմմտ. Կոթ Օրբել. 263, Ալիշ. Սիսական 38 (ամէնքն ալ Սիւնեաց մէջ)։

Կոթ "կոթ, կոյս, Գարսից կոթ" տարբ. ընթերցանքներ մէջ՝ փոխանակ "Գարսից գեմ" (գիւղ մը) Յովհ. Մամիկ. 51:

Հոթ ? — Աղուէսաղի (Սիւնեաց մէջ)։

Հոյ ? — Բարբր Հոյք, Զորբոր Հոյք, Գարապահոյք:

Հաւ "բարգաւթեանց մէջ "բովք" (ՏՅ.՝ -հանա) — Երկաթահանք, Պղնձահանք. Փողահանք Ալիշ. Սիսական 93, 107 ?:

Հաւ "գետին, կալուած" — Կարմրահողաւ (= Կարմր-ահող-աւ), Էրկահողք. — Արձաւաղաթիկեք շատ ճշ հող-ով կազմած անուններ կը յիշեն՝ Աղբերկայ հող Ալիշ. Սիսական. 117, Լուկարիւն հող անդ 163, Կաւարաթին հող անդ 114, Յախաթարի հող անդ 158, Որմաթարի հող անդ 116 եւն.։

Հաւ "ծանծաղ, անցք" — Աւանց հաւ. Եւանակաց (Յիւնակաց ?) հաւ:

Հովք, -ովք, -իովք "ձոր" — Աղլի հովք = Աղիովք Թ. 40 գաւաւ, Արգաւաղովք Թ. 51, Արծիւակովք Թ. 76, Արծիւ, Բալաւհովք (Բալաւիովք, Բալաւիովք, Բալաւիովհովք) Թ. 18, Լիւնակովք, Կաղովք (Կաղալովք) Թ. 183, Կաղաւովք = հովք Կաղաւ Թ. 78, Հաղաղովք (Աղաղովք) Թ. 77, Վահանովք Հմմտ. Խովք:

Խոր "հովք" — Արտաթոր, Աղաթորի ձոր, Անուաթոր (Անուաղ ձոր), Անուաթոր ձոր (Անուաղ ձոր, Անուաթոր), Անճահի ձոր (Անճահի ձոր, ձորն Անճահի եւն.) Թիւ 90 գաւաւ, Աղբերաթոր, ձորն Աղբից, Առուենից ձոր (ձորն Առուենից) Թ. 47, Արկաթիթոր, Արձաւաթոր, Արձաթոր, Արձալ ձոր, Բարգաթոր, Բազիկաթոր (Պաւհիկաթոր), Բաւալ ձոր, Բերթոր (Բերդաթոր) Թ. 123, Գաթիթոր, Գոմաթոր, Եղիկեաց ձոր, Եղիկեան ձոր, Երաթաթոր (= ձորն Երաթաթոր) Թ. 175 (Արշաղուիք), Թմրաթոր, Խաղաղ ձոր, Խաւաթաթոր (Խաւ), Խալաթոր, Խաղաթոր, Խորաթոր, Ծաղկաթոր, ձորն Ծաղկեաց (Ծաղկեացաթոր), Կարմրաթոր (Կարմրաթոր), Կարմր ձոր, Կարմր ձոր Ինճեմ. Լ.Գ. 524, Հայիթոր, Հայոց ձոր (ձորն Հայոց),

Ի Բառն սկիզբն է՝ փոխանակ հի գաւառական է. Հմմտ. Խոր Արծ. 268 փոխանակ Էրեթ (քաղաք), Խաղաթոր 106, Խոր. 271՝ փոխանակ Էղիցիկեթ Եղիշ. 139, Թովհ. Կիշ. 34, Սաւ. 78՝ Վանայ գաւառաւորաւ ձիւ 4՝ առ հասարակ է եղած է, առն Adjarian, Die Lautlehre des Van-Dialektes էջ 23:

տակաւոր, Շաալեւր (Շաա-Նուր-եայ-ք-է ?) :
Հմմտ. Զորբ :

Իլիք և Լուր + Իլ. — Աղբջիկ, նուագական
*Աղբջիկ շարժանունած անուան. տեն-իլ մանկիկ,
տոր և նոր պր. rōd, rūd, պահ. rōt, հին
պր. rauta «գետ, Լ.Ք. 234. — Ճառաչում Թ. 92
գաւառ, Աղբանդառն Թ. 97 Վասպուրականի մէջ.
Բաղանձում Թ. 138 (Հմմտ. Թաթարազ Թ. 137)
Փայտակարանի մէջ. Արանոս Թ. 145 (Հմմտ.
Թոտակայեան ? Թ. 147) Ուսայ մէջ.

— «գաղաթ, ծայր», — Գանձասար, Ըն-
կախար, Զիսասար :

Լուր — Լարանվաղ :

Լուր «տեղ», — Բարեբալար Օրբել. 268 =
Բարեբալար Ալեշ. Սիսակ. 274, Բարեբալար Ալեշ.
Սիսակ. 276, կենաց վայրը, Տանձաբայր :

Լն + «օթեւան, Գւղ. Իր. 16, «բնակարան»,
Փաւստ. 217, Եղեշ. 37, Խոր. 142, Եփրատը»
«մեծատան, վանք, աւան».

ա. մեծատանը՝ Աղջոց վանք, Այրիվանք,
Կարեվանք, Երեցու վանք, Թանաճատի վանք,
Խաչատուր վանք, Խաչի վանք, Խոտակերթի վանք,
Ծրծեան վանք, Ծործորու վանք, Կուսափա
կորդ վանք Օրբել. 2, 84, Հնձուց վանք, Հոգեաց
վանք, Հուսոմանի վանք = Հուսոմեց վանք, Զորդ
վանք, Կորսվանք, Վաճառ վանք Էւն, Հմմտ.
Օրբել. 2, 83—84, Ալեշ. Սիսակ. 21—22.

բ. մեծատաններէն իրենց անունն առած
գիւղեր և նանիք՝ Աբովանք (Աբով վանք),
Աղայ վանք, Անաշավանք, Բակուրի վանք, Գայլոց
վանք, Գլխոյ վանք, Գուռլավանք, Դունեվանք,
Լէրին վանք, Ծրծեան վանք, Կամավանք,
Կուրսկանք, Մշակավանք, Պատանդավանք, Պետ-
րովայ վանք, Պողոսի վանք, Տեառնավանք,
Վարդավանք, Վարդի վանք, Փառվորդայ վանք
Էւն, Հմմտ. Օրբել. 260 և չորս, Ալեշ. Սիսակ.
21—22.

ժամա «տարեւոտ, վաճառում, վաճառա-
տեղ», — պահ. vāčax, նոր պր. bāčax Հ.Ք.
242. — Զինավաճառ :

Ժէ + Ալիէ (Հմմտ. Գաճալէժ Գւղ. Գ.
29, Գեռնալէժ). — Բոճնալէժ, Զրիլէժ :
Գոկ «արմատ, հիմն, բուն», — նոր պր.
tak, tag Հ.Ք. 250. — Բերդատակ. Գաղատակ
(Սիւնեաց մէջ) :

Գոկ՝ անանցման և բարդութեան մէջ =
«Տարթ, տափարակ, (չ. օր. տափարակտե [տա-
փակ + տեւ], տափարակմ, տափարակի Խոր. 78,
տափար, տափարակ Խոր. 74, Զինեւ. 45, Եփրա-
տակ Ալեշ. Այրարատ 156, Էւմի. յերանկե
տափեր [Գիլք Վաստ.], Հմմտ. Տափար). —
Աղբորակ, Բաղաբորակ, Դարտափ, Խաչատուր,
Խոչատուր տափ, Խոռատափ (կամ Խորա-
տունիք), Հայրեղոյ տափ, Հուսի տափ, Մախա-
շատափ, Ուսեղոյ տափ (կամ Թառեղոյ տափ?),
Տանձատափ, Տիֆլատափ Սիւնեաց մէջ. Տաշա-
տափ Գուգարաց մէջ. Տոթրատափ, Տուգարտափ
(Թ. 34 Գաւառ.) Տուգարեբերի մէջ.

Գուն «բուն, իշխանական ազուն, երկիր,
(Հմմտ. արքունի տուն Գաւառ. 21, Գունն Սիւնեաց

Փաւստ. 250, տունն Աղենաց [= աշխարհն
Աղենաց] Փաւստ. 21). — Անգեղ տուն Թ. 17 =
գաւառ, Մահկերտուն Թ. 274, Պաշտառուն
(Պաշտառուն) Թ. 12 Գաւառ.

— Գուն + ? — Հատատուր Ալեշ. Սիսակ. 274
(Հատատուր Օրբել. 269. Հատատուր Բորեն),
Մաղձատուր, Կորստուր, Զոտատուր (?), Զամա-
տուր, Վաճատուր, Տուտատուր, Տրետուր
Սիւնեաց մէջ. Գայլատուր (Հյո. Գայլատուր
Սիր. 76), Գայլատուր (տեւ Զոտ. Զ.) քաղաք
Այրարատայ մէջ և Կաղանկատուր (սեւ. Կաղան-
կատուր Կաղանկ. 107, Կաղանկատուր 65, 103,
Կաղանկատուր 66) Գիւղ Ուսայ մէջ ? :

Գոր + «ափոր ոչխարաց, (փոխաբերու-
թեամբ) «վանք, Կաղանկ. 255, Հմմտ. յն. μάδρα
«մակաղանք, փարախ, նահ. «վանք» —
Գանձափարախ, Խաչափարախ, Տանձափարախ,
Սարափարախ Սիւնեաց (և Կոտեից) մէջ.

Գոր «որովայն, փորսած, Կորսաշառ»,
վրաց. xevi «ձոր», Հմմտ. փորն Անտոյց ή ποτλη
Συρία Nilos Doxapatres ed. Finck 7, 1, «գաւառ,
կողմ, փոր, աշխարհ, Փաւստ. 173, փորակ
«ձորակ, ԽԱՍ. 28 առ 14, Եւթն. փորակեան
բաղինք Թ. 135 Գաւառ, Մարական փորակ Ալեշ.
Սիսակ. 203, Փորակ Լիբայ (Զ. վանք) —
Ամեռափոր, Արեւաց փոր, Բաղափոր, Բեղաց
փոր, Ծործոր, Կորսափոր, Կուսաշառ, Զործոր,
Միափոր, Կանանկփոր, Ուսեաց փոր, Պարսկեաց
փոր Գուգարաց, Տայոց և Սիւնեաց մէջ. —
Հմմտ. Մանգլեացի փոր, Բուրձափոր, Բորձափոր
Վրաստանի մէջ ԽԱՍ. 605, ԽԱՍ. 28 (Մանգլեա
Պամ. Վրաց 63, 91, 97, 120, Բաւշին 91,
անասն. Բուրձայ 113, վրացերէն Մանգլեա, Բուրձա
Brosset Description էջ 171, 145).

Գու + Հ.Ք. 318. — Աղաթաղուր Ալեշ.
Սիսակ. 38, Անալ-քաղաք (Վրաց.) = «նոր քա-
ղաք», Գուգարաց մէջ (Ի Վրաց). Կոր քաղաք
(Կորսաղաք Ալեշ. 123) այս է՝ Վարդաշապատ
ՍԱՅՐԱՏԱՆ. Հմմտ. Պարսկաղաղաք (= Risa)
Վրաստանի մէջ Պամ. Վրաց 11. Վրաց. Բոստա-
ղալիք (= Rustavi) Brosset Description 180.

Գու + Աղաւաց քար = Աղաւաղքար,
Ամիրաւքար, քարն Բաղալու, Կայսիկի քար,
Կարենաց քար = Կարենաքար, Երուսաղեմաքար,
Ծալիքար, Ծառաքար, Կաճկաքար, Կաղաւառ-
քար, Կարմրեքար, Միւրքար, Որբաքար քար, Սեւա-
քար, Տախեքար, Բաւաքար Ալեշ. Սիսակ. 275 :
Համեմատն տեղերն ու երկրները զանեւ-
զանեւ Նամարի քար զարժանութի մէջ, Գոր, Գուն,
Երեւն, Գլխ, Կերեւն կամ սարեւն տեղանքներ,
չ. օր. մեծ Զայք և փոքր Զայք ԽԱՍ. 606. մեծ
Ծոփք Գաւառ. 29. Աղալի մեծ և փոքր. Արծր.
54, 252. ԽԱՍ. 608. փոքր Աւետա Առաջ. 52.
փոքր Սիւնեաց Խոր. 189, Առաջ. 65. փոքր Ոյժ
Օրբել. 259. Զաղ փոքր Ալեշ. Սիսակ. 38, մեծ
Ծոփք Գաւառ. 72. Մակաղաց միւս Օրբել. 267.
Կորսանիկ միւս Օրբել. 263. Բաղ մեծ, փոքր,
միջին Ալեշ. Սիսակ. 299. Կորսեղեք վերին, Կ.

միջին, Կ. Ներքին ԽԱՎ. 608, Կարբիք վերին, Կ. Ներքին ՕրբւԼ. 267. Գոթնաձոր վերին, Գ. Ներքին ՕրբւԼ. 262. Լիմ վերին, Լիմ ստորին Ալիշ. Սիսակ. 287. վերին եւ ստորին Շինահայկոտ Ալիշան Այրարատ 319 եւն:

(Հորանս-իւնի)

Հ. ՀԻՆԵՍՄԱՆ

ՄԱՅՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ե Ղ Ի Շ Է

ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՅՈՒՆՆԵՐՈՒԹԻՒՆ

(Հորանս-իւնի-ն)

ԳԼՈՒԻ Գ.

ԱՄԻՐԱՆԱՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՅԵՂԱՆԱԿԱՆԵՐՈՒ
ԲԱՇԱՆՈՒՄԸ

Հայ մատենագիրներու ամբողջ շարքին մէջ Պարզանանց Պատմագիրն է միակ, որ Յելան-ի կամ Ելան-ի բաժանումներուն տակ պատմական նիւթեր կը գտնուորէ՝. Պատմագրի համար Ելան-ի նոյնն է Գլուխի հետ եւ միեւնոյն էլին մէջ այս երկու բառերն ալ կը գործածէ. «յայսմ եօթն յելան-ի», կամ «յայսմ յեօթն Գլուխ-ի»։ Արդ՝ Պատմագիրն կ'ընէ թէ այսպիսի եօթն եղանակ-ներու մէջ նշանագրուած է Հայոց պատարագը՝ «Ժայրալիք պարագամբ», մինչ ինչպէս տեսանք, այս եօթնէն դուռ («արտաբըս») Ունէրդը մ'ալ կայ իւր գործին մէջ ուրիշ ստորագրածանուններով։ Արեւուր է գիտնալ թէ Պատմագիրն իւր ձեռքով բլած բաժանումները շիրտ պահուած են բոլոր ձեռագիրներով։ — Տարակարմական է այս, քանի որ ամէն ձեռագիր միեւնոյն դիտարածանունները չունին։ Տարապարտ աշխատանք մը պիտի ըլլար ասոր համար քննութիւն մ'ընել։ Դրանօք ձեռագիրներն տարբեր եւ հնագոյն ձեռագիր մը միայն կարող է կռուան մ'ընծայել հաստատական պատասխանի մը։

Խնդիրն այնպէս է որ Վարդանանց Պատմութեան Բովանդակութեան շուրջը կը դառնայ, եւ զանազան ձեռով բաժանումներ ներկայացնող ձեռագիրները միեւնոյն բովանդակութիւն ունին։ Գլուխներու բաժանումը միշտ գրքի մ'իւրաքանչեւ էլն մէջ պատմութեան, մանրամասնութեան դէպքերուն լման պարզապիտիւնը չի կրնար համարուիլ մանանագ երբ այն բաժանումները ընդհանուր ձեւ մ'ունին եւ ընդարձակ դէպքեր, նկարագրութիւններ կրնան ընդգրկել։ Այսպէս են Վարդանանց Պատմութեան բաժանումները։ Ըսել կ'ուզենք Ուն-ի երրորդ եղանակը, իւր ստորագրածանուններով, որչափ ալ «բարասոյ» ստորագրելով գործունի, իրական եօթներեւու մէջն է թէ լեզուն, ինչ պատ-

մութեան թիւը հզոր տպագրոյցներն են։ Անոնք որ պատմութեան ընծայականին մէջ նշանագրուած եօթը գլուխներուն ճշգրտութիւնը պահանջներն գործի ընթացքում ալ, քնական էր որ ուն-ի երրորդ յետամուտ կամ նոյն իսկ անվաներ համարէին։ Այսպիսի կարծիք մը հիմ չունի սակայն։ որովհետեւ ըստ եղանակը որչափ ալ թիւերի, քանի որ նախարարաց դարձը չէ գրած Պատմագիրը հա-կուած իւր խոստումին — «բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի» —, բայց ըստ ամենայնի կ'արդարացնէ «չիլիքն չիլիքն եւ շիտարան»։ Ուն-ի երրորդ Գլուխը ժիշկ «Կատարածն» է Պատմութեան (Հմմտ. Ներք. էջ 323)։

Ձեռագիրներն կան, որոնք եօթն գլուխ ունին, որոնց մէջ խուճար, ինչպէս մեր Մատենա-դարանի ձեռագիրը, ծղրէս միեւնոյն բովանդա-կութիւնն ունի ուն-ի եղանակ ունեցողներուն հետ։ Դռնէք քիչ մը կը տարբերեն։ Փր. Կ. Կանիբեք այդ-պիսի ձեռագիրն մը հաստակոտորները գտաւ։ Իսկի Մատենադարանին թիւ 15 ձեռագրի կազմին մէջ (տե՛ս Ներք. էջ 330 — 31)։ Մեր գիտողութիւններն ընդերք արդէն այս հաստակոտորները գտաւ (նոյն տեղ)։ Այս տեղ կ'ուզենք միայն դիտել 4 հա-տակոտորը, իւր տպագրութեանը Եօթներորդ եղանակը կցուած է ՁԻ՛՛ն։ Դմանապէս չենք դիտեր կցուածի կամ ձուլումի կերպը. այսինքն՝ տպագրութեանը ՁԻ՛՛ եղանակին վերջին եւ ԽԻ՛՛ն առաջին մասերը, որոնք հաստակոտորի համար «ան-հանթիւ մեծութեամբ ընդմիջակութիւն» են, իւր տեղի տուած ըլլան արդի ծանօթ բաժանումին։ որովհետեւ հաստակոտորն մէջ այդ անձինքն երբ տողով միայն իրարու կը կցէ երկու եղանակները։ Հաստակոտորի ներկայացուցած կցումի հետեւա-քով Ուն-ի երրորդ եղանակը Եօթներորդ պէտք է ըլլալ, ընծայականի մէջ նշանագրուածին հա-մաձայն։ Հայագէտս կը հաւանի ասոր՝ երբ կ'եղբակցանէ թէ «Հաստակոտոր նիւթանց այս բաժանումը ընդգրկներ, որ թերեւս Եօթնմաստ է այն ծրագրին՝ զոր Եղիշէ իւր պատմութեան սկիզբը կը նախագծէ ըսելով թէ իւր բոլոր պատ-մելիքը պիտի աւանդէ «Եւնիլ Իլուխ»։ Բաւական է մեզ համար դիտել թէ ոեւէ կերպով մ'այս հաստակոտոր Վարդանանց Պատմութեան եօթը բաժանումները կը հաստատեն։

Իսկ մեր Մատենադարանի ձեռագիրը, զոր ծանօթ արցունքը Ներածութեան մէջ է (էջ 335), դրսեւանակէ ուղարկութիւնը ԶԻ՛՛ ին կ'անցնի. այսինքն՝ դպագրութեանը ԵԻ՛՛ եւ ՁԻ՛՛ եղանակներն այս ձեռագրում իրարու կցուած են առանց միասնու բովանդակութեան։ Այս խուճիւն ձեռագիր մը մասին իմ բարեկամ Տ. Խ. Վրդ. Ստիգանէ (այժմ Եպիսկոպոս Ի) ինձ սա տեղեկութիւնը հաճեցաւ տալ։ յայտնելով միանգամայն իւր կարծիքը — «Ե. եղանակը երկու է բաժանված, եւ Վեհեպիկում բաժանել են մօտ 100 տարի առաջ, Եղիշէի մի բուն եղանակի պակասումէ, ինչպէս երեւում է զա-նազան ձեռագիրներին, որ տեղ գրված է թէ «Ես այս եղանակը չգրեցի, որովհետեւ իմ արտագրած ձեռագրի մէջ նա չկայ», Գ. ից ուղղակի անցնում է Ձ. եղանակին»։

1 Ելան-ի բաժան Պատմագիրն գրքին տակ կրնառու-թեան մասնաւոր կերպով առնելով է որ Դոր. Հայկ. սապէս կը օտհմանէ. «Չառապանակ վիճակ իրաց կամ սանդղ ան-ճեւց, ըստ նմին եւ Գլուխ Բանդին»։